

сил охорони правопорядку до різних операцій, участь у розробленні планів і розрахунків з урахуванням об'єкту спрямованості злочинних проявів і перевірка ефективності виконання службово-бойових завдань шляхом організації й проведення командно-штабних і тактико-спеціальних навчань з постійним оцінюванням результатів підготовки та стимулюванням до підвищення професійного рівня.

У положенні про створення цього підрозділу одним з основних завдань повинно стати підвищення ефективності підготовки спеціальних підрозділів сил охорони правопорядку до виконання завдань в екстремальних умовах проведення спеціальних операцій і підвищення їх кваліфікації. Основним з напрямів роботи цього центру повинна стати морально-психологічна підготовка до дій у найнебезпечніших умовах, що пов'язані з припиненням і локалізацією соціально-політичних загроз (захоплення заручників, повітряного, морського, річного, залізничного, дорожнього транспорту; захоплення або руйнування об'єктів життєдіяльності, підвищеної небезпеки тощо).

Діяльність центру підготовки до спеціальних операцій і підвищення кваліфікації сил охорони правопорядку повинна спрямовуватися на вирішення таких основних завдань, як:

- забезпечення психологічної стійкості та навчання переборюванню психологічних труднощів;
- стимулювання активності в розрішенні професійних (службово-бойових) завдань;
- згуртованість службових колективів спеціальних підрозділів Служби безпеки України, органів внутрішніх справ, внутрішніх військ МВС України, Управління державної охорони України, Державної прикордонної служби України та ін.;
- підвищення рівня взаємовиручки, взаємодопомоги, впевненості в собі й у своїх товаришах;
- перевірка й підвищення рівня бойової підготовки (володіння зброєю, спеціальними засобами);
- обмін досвідом і техніками спеціальної фізичної підготовки.

Досвід дій при проведенні спеціальних операцій може бути набутий під час навчання і практичних занять, впроваджуваних із застосуванням холостих патронів, засобів імітації тощо; навчання мають бути двосторонніми, тобто особи, які виконують роль злочинців чи правопорушників, повинні не тільки позначати "противника", а й також мати певну свободу дій, можливість вільного прийняття необхідних рішень, що дійсно наближає обстановку, створювану на навчаннях, до реальної. Такі практичні заняття, на нашу думку, дозволять посилити як професійні навички, так і морально-психологічну підготовленість особового складу.

Викладене дозволяє вказати на те, що попередній підготовчий етап має велике значення для ефективності виконання службово-бойових завдань особового складу

сил охорони правопорядку в умовах проведення спеціальних операцій і дозволить не допустити виникнення психологічних травм у особового складу.

Підготовка особового складу сил охорони правопорядку до спеціальних операцій безпосередньо спрямована на підтримку високого морального стану, пильності, стійкості в подоланні труднощів, розвиток розумної ініціативи, сміливості, винахідливості й рішучості. Морально-психологічна підготовка особового складу сил охорони правопорядку до спеціальних операцій нерозривно пов'язана зі психологічною стійкістю, що є важливим елементом психологічного супроводження службово-бойової діяльності, як у період проведення спеціальної операції, так і в період реабілітації (профілактика психологічних травм).

Провідне місце в організації підготовки особового складу сил охорони правопорядку повинен посідати спеціалізований міжвідомчий центр підготовки до спеціальних операцій і підвищення кваліфікації, основними завданнями якого стане підготовка особового складу сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань, а також вироблення ефективної моделі реагування на кризові явища соціального характеру.

Література

1. Истоки и смысл арабской революции. [Електронний ресурс]: Клиодинамика. - Режим доступу: http://cliodynamics.ru/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=287.
2. Про вдосконалення організації порядку проведення оперативно-профілактичних операцій і комплексних оперативно-профілактичних відпрацювань: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 496 від 16 трав. 2003 р. - К.: МВС України, 2003 - 39 с.
3. Крикун В.В. Нормативно-правові та організаційно-тактичні засади проведення спеціальних операцій ОВС: дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.05 / Крикун В'ячеслав Віталійович; Кримськ. юрид. ін-т ОДУВС. - Сімферополь, 2010. - 226 с.
4. Варій М.Й. Загальна психологія : навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. - К.: "Центр учбової літератури", 2007. - 968 с.
5. Марьин М.И. Психологическое обеспечение анти-террористической деятельности: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.И. Марьин, Ю.Г. Касперович. - М.: Изд. центр "Академия", 2007. - 208 с.
6. Шрамченко А.Ф. Вопросы психологи в управлении войсками / А.Ф. Шрамченко. - М.: Воениздат, 1973. - 196 с.
7. Логачев М.Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.06 / Логачев Микола Георгійович. - Х., 2001. - 181 с.

Петриченко В.Г.

*здобувач кафедри тактико-спеціальної та
вогневої підготовки ОДУВС*

Надійшла до редакції: 05. 04. 2013

УДК 159.9:343.985

ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ, РІЧЧЮ АБО МІСЦЕМ

Проценко О. О.

Покращенню ефективності боротьби зі злочинністю на сучасному етапі сприяє підвищення професіоналізму, організованості правоохоронних органів, а також зміцнення гарантії забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві, що потребують

удосконалення правової процедури отримання доказів у кримінальному процесі. На практиці слідчий використовує багато різних методів і прийомів, одним з таких є метод спостереження. Поняття його загальнотеоретичних і нормативно-правових основ сприятиме зростанню

компетентності слідчого й розширенню практичних умінь в його застосуванні.

Процес спостереження дуже складний, оскільки вимагає значних витрат сил і засобів, які спрямовані на пошук, фіксацію й перевірку під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця в публічно доступних місцях, але це є одним з головних напрямів у роботі слідчого.

Включення психологічних знань у правозастосуванні та особливості проведення спостереження за особою, річчю або місцем зумовлює розгляд ряду професійних і соціально-психологічних факторів, явищ, процесів, що мають важливе значення, підходу до них з позицій психології і юриспруденції.

Різні аспекти досліджувалися в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених: Є.Н. Білоуса, Р.С. Белкіна, М.М. Васильєва, Ю.М. Грошевого, О.Ф. Долженкова, Я.Ю. Кондратьєва, Б.Є. Лук'янчикова, М.А. Погорецького, С.В. Харченка, О.М. Цільмак, О.М. Юрченко, М.П. Яблокова та багатьох інших. Разом з тим, до сьогодні комплексного дослідження цієї проблеми не проводилося.

Однак вчені не виділяли й не поглиблювали вивчення спостереження за особою, річчю або місцем як правового явища, використання спеціальних засобів, методів і прийомів роботи щодо проведення спостереження за особою, річчю або місцем, що спричинено не тільки відсутністю наукових досліджень за вказаною темою, а й проблемами практичної діяльності працівників ОВС.

Тому метою та завданнями нашої статті є: обґрунтування тактико-психологічних і правових засад спостереження за особою, річчю або місцем у кримінальному процесі; на підставі вивчення, аналізу й узагальнення теоретичних положень з'ясувати поняття візуального спостереження та його значення для процесу розслідування кримінального провадження.

Спостереження - це планомірне, цілеспрямоване сприйняття об'єкта працівниками ОВС, вміння активно виділяти необхідне, зрозуміти істотне, урахувати все, що має значення для поставленого завдання завдяки гостроті органів почуттів.

Метою проведення спостереження під час розкриття й розслідування злочинів працівниками ОВС є отримання інформації про злочинців (його плани, наміри, зв'язки, маршрути пересування тощо), можливі місця укриття предметів, здобутих злочинним шляхом, знарядь і засобів вчинення злочинів; інші дані, необхідні для проведення оперативно-розшукових заходів.

Завдання, які вирішуються в результаті проведення спостереження, можуть бути різні: визначення кола спілкування особи, яку перевіряють; виявлення її нахилів та інтересів; встановлення розмірів і джерел доходів, що вона отримує; вивчення графіка її роботи, маршрутів руху; реєстрація різних явищ (діянь, подій, фактів і процесів).

Спостереження за інтенсивністю проведення залежно від поставлених завдань може бути різним: одиничним, вибіркоvim, періодичним, профілактичним, постійним.

Спостереження здійснюється як за нерухомими, так і за рухомими об'єктами. При великому віддаленні або за неможливості наближення до об'єкта для організації спостереження використовуються спеціальні технічні засоби. Працівниками ОВС ця діяльність проводиться

приховано (для отримання інформації про об'єкт спостереження).

Процес спостереження складний, оскільки вимагає значних витрат сил і засобів. Спостереження, як правило, проводиться цілеспрямовано, у визначеному місці й у визначений час, спеціально підготовленими фахівцями.

Відповідно до цього завданнями візуального спостереження є:

- попередження або припинення кримінальних проявів;
- виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів;
- фіксація злочинних дій осіб;
- встановлення місця переховування злочинців;
- фіксація окремих дій об'єктів спостереження шляхом негласного фотографування, кінозйомки, відео- і звукозапису;
- забезпечення проведення обшуку, арешт;
- виявлення місця збору кримінальних елементів, збуту майна, нажитого злочинним шляхом.

Сьогодні використовується три види спостереження [6].

Фізичне - спостереження, яке базується на візуальному способі отримання інформації, здійснюється або самим ініціатором, або іншими особами за його завданням. У ході фізичного спостереження можуть бути використані технічні засоби - фотоапарати, відеокамери, які дозволяють фіксувати дії особи, яку спостерігають, знаходження речі або візуальної фіксації місця в реальному часі.

Електронне - спостереження, яке базується на застосуванні спеціальних технічних засобів, які дозволяють організувати й проводити спостереження за особою в публічно доступних місцях. У ході цього виду спостереження нерідко використовується спеціальна техніка аудіо-, відеозапису та фотографування з метою контролю й запису розмов, дій і операцій особи, щодо якої проводяться негласні слідчі розшукові дії.

Комплексне - спостереження, що дозволяє фіксувати в хронологічному порядку в реальному часі буквально всю життєдіяльність особи, яка перевіряється.

Отже, спостереження може проводитися безпосередньо візуально або опосередковано із застосуванням спеціальних оптичних приладів і технічних засобів, як безпосередньо відповідним працівником, так і дистанційно.

Безпосереднє спостереження проводиться за допомогою засобів двох видів: оптичної труби, біноклів, що призначені для орієнтації на місцевості й спостереження за віддаленими предметами чи об'єктами; приладів нічного бачення (нічні біноклі), що призначені для орієнтації на місцевості й спостереження за віддаленими предметами чи об'єктами в темний час доби.

Дистанційне спостереження проводиться за допомогою системи відеоспостереження, наприклад: сеанс відеоконференцзв'язку в режимі реального часу.

У слідчій (розшуковій) діяльності об'єктами спостереження є:

- особи, підозрювані або обвинувачувані в кримінальному правопорушенні;
- громадяни, які володіють інформацією про підготовлені або вчинені злочини;
- родичі та знайомі злочинців, яких розшукують, що надасть можливість відшукати злочинця або дізнатися про його місцезнаходження;
- інші особи, а також певні місця або речі (вокзали,

базари, ресторани, бари, речі, здобуті злочинним шляхом, автомобіль), спостереження за якими допоможе отримати відомості, що сприятимуть попередженню, розкриттю злочинів, розшуку зниклих злочинців чи громадян, які пропали безвісти.

Спостереження здебільшого проводиться за конкретною особою, але конкретні обставини кримінального провадження часто вимагають вибрати об'єктом спостереження не конкретну особу, а певне місце або річ (будинки, квартири, установи, камери зберігання, ділянки вулиці, предмети, здобуті злочинним шляхом). Такими об'єктами можуть бути, наприклад: місця, де може з'явитись підозрюваний, злочинці-гастролери, які не мають постійного місця проживання й роботи, розшукуваний злочинець, місце, де зберігається викрадене або знаходяться знаряддя злочину, а також певні речі, які здобуті злочинним шляхом і спостереження за якими дозволить встановити всіх співучасників вчиненого злочину.

Отже, спостереження надає можливість слідчому виявити інформацію про осіб, які становлять інтерес для кримінального судочинства, і на основі цього організувати проведення подальших заходів, зокрема з метою їх затримання й попередження вчинення злочину.

З огляду на протиправну діяльність того чи іншого злочинця, інколи доцільно планувати проведення спостереження не конкретно за особою, а за місцем її знаходження або за певною річчю, яка надалі може бути вилучена й додана до кримінального провадження як речовий доказ. Це повинно відобразитися в постанові про проведення слідчої (розшукової) дії, де ставиться й обґрунтовується завдання проводити спостереження в певному місці або за певною річчю, незалежно від того, чи знаходиться там особа, яка становить інтерес для слідства.

Як свідчить практичний досвід, спостереження є дуже складною в організаційному й тактичному плані діяльністю, що потребує вміння і навичок, значних особистісних ресурсів, технічних засобів, матеріальних витрат. Залежно від завдань, суб'єктів виконання, оснащення тощо, воно може проводитися терміном від кількох годин до декількох діб.

Найбільш кваліфіковано візуальне спостереження здійснюють відповідні підрозділи МВС України, оскільки досвідчені злочинці, щоб уникнути викриття й можливого стеження за ними, здійснюють також спостереження, використовують новітні технічні засоби.

Спостереження як негласна слідча (розшукова) дія за своєю результативністю, достовірністю й значимістю інформації для правоохоронної діяльності вигідно відрізняється від інших слідчих (розшукових) дій. Водночас, враховуючи матеріальні й особистісні затрати, особливості організації й тактики проведення, ця дія є найбільш складною та трудомісткою. Крім того, проведення візуального спостереження зачіпає охоронювані законом права та інтереси громадян стосовно їх особистого життя. Тому для проведення візуального спостереження необхідно проводити всебічну ґрунтовну підготовку.

На сьогодні при розслідуванні кримінальних проваджень слідчими застосовується ціла низка заходів щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, але найбільша потреба виникає в застосуванні візуального спостереження як оперативно-розшукового заходу, який полягає в конспіративному спостереженні за об'єктами й діями осіб, які перевіряються.

З огляду на ці обставини, головним предметом дослі-

дження є спостереження за особою, річчю або місцем, можливі шляхи вдосконалення правового регулювання спостереження в напрямі якомога ширшого й надійнішого забезпечення прав і свобод у поєднанні з результативністю цієї діяльності.

Аналізуючи коментарі Кримінального процесуального кодексу України, законодавчі акти, які регламентують законне проведення негласної слідчої (розшукової) дії, потрібно звернути увагу на проблемні питання при проведенні слідчими спостереження за особою, річчю або місцем при розслідуванні латентних злочинів.

З урахуванням положень ч. 2 ст. 269 КПК України, спостереження за особою згідно з частиною першою цієї статті проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 148-250 КПК України [3, 679]. Але відсутнє посилання на те, що спостереження за річчю або місцем можливо проводити на підставі постанови слідчого в кримінальному провадженні, при відсутності підстав, передбачених ст. 250 КПК України, що сприяє неоднаковому трактуванню закону щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії спостереження за річчю або місцем. Думки різних фахівців у коментарі трактується по-різному. Треба звернути увагу на те, що в ч. 2 ст. 269 КПК України закон прямо не потребує на обов'язковість проведення спостереження за річчю або місцем лише на підставі ухвали слідчого судді [3, 679].

Тому, на нашу думку, можливо проведення спостереження за річчю або місцем без ухвали слідчого судді на підставі постанови слідчого по кримінальному провадженню, узгодженому з прокурором, або прокурора. Вважаємо помилкою, що при проведенні негласної слідчої (розшукової) дії спостереження за річчю або місцем у кримінальному провадженні використовують встановлені в різних закладах відеосистеми, які фіксують у зоні контролю появу різних об'єктів, предметів спостереження. Встановлюючи відеосистеми в публічно доступних місцях, необхідно брати до уваги те, що в зоні відеоспостереження можуть опинитися випадкові люди, тоді як оперативно-розшуковий захід може бути проведено щодо певної речі або певного місця.

При проведенні візуального спостереження слідчий чи оперативний працівник невільно може спостерігати за особою, яка прийшла за певною річчю й у певне місце та щодо якої не має інформації про те, що вона може скоїти злочин, але є можливість зафіксувати готовність цієї особи скоїти злочин чи вже скоєний злочин.

Під час проведення спостереження увага може бути зосереджена як на предметі (транспортні засоби, документи тощо), так і на особі - носії інформації. Серед них розрізняють осіб - об'єктів оперативного інтересу й осіб, які є їх зв'язками (реальними чи можливими). Метою проведення спостереження слідчими під час розкриття й розслідування кримінальних проваджень є отримання інформації про злочинця (його плани, наміри, зв'язки, маршрути пересування тощо), можливі місця укриття предметів, здобутих злочинним шляхом, знарядь і засобів вчинення злочинів; інші дані, необхідні для проведення оперативно-розшукових заходів.

Тому, щоб не порушити Конституційні права осіб, щоби проведення негласної слідчої (розшукової) дії було законним стосовно осіб, які підпадають під спостереження, і результати цієї дії набули статусу допустимих доказів під час судового розгляду, пропонуємо викласти ч.2 ст. 269 КПК України в такій редакції: "Спостереження

за особою, річчю або місцем згідно з частиною першою цієї статті проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248 УПК України”.

У сучасних умовах розкриття злочинів є результатом колективних дій правоохоронних органів і перебуває в прямій залежності від рівня організації взаємодії між ними. Р.С. Белкін розглядає взаємодію як одну з форм організації розслідування злочинів, що полягає в передбаченому законом співробітництві слідчого з оперативними підрозділами, узгодженому за цілями, місцем і часом, що здійснюється в межах їхньої компетенції з метою повного й швидкого розкриття злочинів, всебічного й об'єктивного розслідування кримінальних проваджень, розшуку злочинця, викрадених коштовностей та інших об'єктів, суттєвих для справи [4, 495-500].

З аналізу кримінальних процесуальних норм та інших нормативних актів випливає висновок, що в них закладені правові основи для взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. Навантаження на слідчого при розслідуванні кримінального провадження значно збільшилось, це зумовлене тим, що працівники оперативних підрозділів можуть виконувати процесуальні дії в кримінальному провадженні лише за конкретизованим дорученням слідчого. Згідно з кримінальним процесуальним законодавством України слідчому надано право як організувати, так і самостійно проводити негласні слідчі (розшукові) дії. У зв'язку з тим, що практичній діяльності слідчих раніше не були притаманні оперативно-розшукові дії, а тим самим оперативний працівник лише в окремих випадках виконував ряд слідчих дій, то під час розслідування кримінального провадження виникають проблеми в практичному досвіді як слідчих, так і оперативних працівників. Також існує проблема, що з великим обсягом кримінальних проваджень, які знаходяться в слідчих, знижується якість слідчої роботи.

Працівники оперативних підрозділів під час виконання слідчих (розшукових) дій практично не ініціюють перед слідчими проведення негласних слідчих (розшукових) дій по тяжким і особливо тяжким злочинам, з наданням оперативної інформації, а чекають поки слідчий надасть інформацію й направить клопотання до слідчого судді на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Під час розслідування кримінального провадження слідчий взаємодіє з прокурором, який є керівником у кримінальному провадженні, що погоджує процесуальні рішення

слідчого при ініціюванні проведення негласних слідчих (розшукових) дій, але виникають також проблеми під час погодження проведення негласних слідчих (розшукових) дій, це теж зумовлено відсутністю практичної роботи прокурорів у провадженні оперативно-розшукових заходів.

Отже, на нашу думку, спостереження за особою, річчю або місцем відіграє особливе значення при попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів працівниками ОВС і використанні результатів спостереження в кримінальному провадженні, з забезпеченням додержання конституційних прав і законних інтересів учасників досудового розслідування. У практичній діяльності вбачається можливим вдосконалити науково-практичні уміння оперуповноважених щодо проведення в кримінальних провадженнях негласної слідчої (розшукової) дії - візуального спостереження.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]: закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 12.06.2013 р. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.07.2013 р. - Електрон. дан. (3 файли). - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. - Т. 1 / за загальною редакцією професорів В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - Х.:Право, 2012. - 224 с.
4. Криміналістика: Учебник для вузов / Под редакцией Р.С. Белкина. - М.: ИНФРА-М, 2001. - Стр. 990.
5. Про оперативно-розшукову діяльність. - [Текст] Закон України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією Ю.І. Руснака. - К.: "Центр учбової літератури", 2013. - 148 с.
6. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под редакцией К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Санилова. - М.: ИНФРА - М, 2007. - Стр. 337.

Проценко О.О.

*заступник начальника слідчого відділення
Біляївського РВ ГУМВС України в Одеській області
Надійшла до редакції: 07.04.2013*

УДК 681.31.001.8

ПОБУДОВА МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ ТА ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ СТАНУ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ В УМОВАХ БАГАТОПАРАМЕТРИЧНОГО ВПЛИВУ НА ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Одним зі шляхів підвищення ефективності систем управління й обробки інформації є використання більш точних і достовірних математичних моделей об'єктів або процесів на основі застосування сучасних методів ідентифікації, що стає можливим із застосуванням досягнень цифрової обчислювальної техніки.

Основні завдання розробки математичних моделей об'єктів і процесів відповідають державним науково-технічним програмам, які сформульовані в Законах

Балтовський О.А., Сіфоров О.І.
України "Про наукову і науково-технічну діяльність" і "Про національну програму інформатизації". У зв'язку з цим актуальність статті очевидна.

Відомі з літературних джерел [1-6] підходи до побудови математичних моделей засновані на використанні регресійного аналізу. При цьому використовується кореляційний, дисперсійний і факторний аналізи, а також аналіз показників сутності перемінних. Основна мета перерахованих методів полягає у виявленні й виключенні